

Tatiana Arseniewa / Tomasz Scholl

Tanais : trzy lata badań nekropolii zachodniej

Światowit 1 (42)/Fasc.A, 15-16

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Tatiana Arseniewa, Tomasz Scholl

(przy współpracy Piotra Dyczka, Krzysztofa Misiewicza, Swietłany Naumienko i Iriny Tołoczko)

Tanais – trzy lata badań nekropoli zachodniej

(Pl. 1-6)

W roku 1994 podpisano porozumienie o współpracy pomiędzy Instytutem Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego i Ośrodkiem Badań Archeologicznych Uniwersytetu Warszawskiego – Novae a Muzeum-Zapowiednikiem Tanais. W 1996 roku do współpracy dołączył Wydział Historyczny Państwowego Uniwersytetu Rostowskiego.

Rozpoczęte w 1955 roku systematyczne badania miasta i nekropoli Tanais trwają do dnia dzisiejszego. Prace te prowadzi Niżnie-Dońska Ekspedycja Archeologiczna, najpierw pod kierownictwem profesora Dmitrija Szelowa, a obecnie – profesora Tatiany Arseniewej. Od 1992 roku z kolegami rosyjskimi współpracuje misja niemiecka pod kierownictwem dr Burkharda Boettgera.

W 1996 roku rozpoczęliśmy badania nekropoli zachodniej Tanais. Wyboru miejsca dokonaliśmy po długich konsultacjach z kolegami rosyjskimi. Wzięliśmy pod uwagę zarówno plany rozbudowy Muzeum-Zapowiednika, jak i nasze możliwości organizacyjne. Postanowiliśmy przebadać obszar przylegający od południa do starszego wykopu oznaczonego numerem XVII. Od zachodu teren naszych wykopalisk (wykop XVII/2) ograniczony jest drogą polną, od północy murem stajni, a od wschodu ogrodami. Dzięki znajomości wyników badań we wspomnianym wykopie XVII (kilkadziesiąt mogił ziemnych datowanych na okres od ostatnich wieków p.n.e. po średniowiecze) łatwiej nam było interpretować rezultaty naszych prac.

Zamierzamy przebadać obszar pogranicza nekropoli i miasta, uchwycić ewentualną granicę pomiędzy nimi, spróbować odsłonić zachowane pozostałości bezpośredniego zaplecza miasta.

Ze strony Instytutu Archeologii UW w pracach wykopaliskowych uczestniczyli pracownicy: dr Piotr Dyczek, dr Karol Piasecki, dr Tomasz Scholl oraz studenci: Małgorzata Barcz, Piotr Berezowski, Patrycja Czarnocka, Jacek Dytkowski, Ewa Grajber, Piotr Jaworski, Małgorzata Kądziaława, Iwo Kęsy, Agnieszka Korus, Tomasz Krause, Marcin Łukaniewicz, Magdalena Muraszko, Maciej Ner, Karolina Paczyńska, Aleksandra Piechura, Łukasz Stanszek, Agnieszka Tomas, Rafał Wydmuch. Przedstawicielem Instytutu Archeologii i Etnologii PAN był dr Krzysztof Misiewicz. Spośród pracowników Muzeum-Zapowiednika Tanais i Uniwersytetu Rostowskiego współpracowały z nami: mgr Ludmiła Kszakowa, mgr Swietłana Naumienko, mgr Irina Tołoczko. W pierwszym sezonie korzystaliśmy także ze współpracy mgr Eugeniusza Koziumienko, który określał nam gatunki drewna znajdowanego podczas prac.

W sumie, w ciągu trzech sezonów badawczych, odsłoniliśmy 18 grobów ziemnych i 35 jam różnego przeznaczenia. Zdecydowana większość grobów datowana jest na okres I – III wiek n.e. Kilka grobów pochodzi z okresu późniejszego i można je datować na V – VI wiek. Jeden z grobów, nr 9, datowany jest przez nas na okres nowożytny. Niestety, prawie wszystkie groby były ograbione, niektóre – sądząc po ilości jam rabunkowych – nawet wielokrotnie. Te zaś z grobów, które uchroniły się przed złodziejami, okazały się bądź puste, bądź o skąpym wyposażeniu. Oprócz grabieżców, tak starożytnych jak i późniejszych (ostatni wkop rabunkowy stwierdzony przez nas w grobie nr 18 miał miejsce w latach 80-tych naszego stulecia), do zniszczeń grobów bardzo przyczyniła się także penetracja korzeni drzew owocowych. Okazało się, że w miejscu wybranym przez nas do badań jeszcze niedawno znajdował się sad. Innym czynnikiem naturalnym, który znacznie zakłócił obraz eksplorowanego fragmentu nekropoli, był bajbak – ryjące zwierzę wielkości zająca, które, kopiąc tunele, potrafił przemieścić materiał zabytkowy i kamienie na odległość kilkunastu metrów. Ślady jego działalności najlepiej widać w profilach grobów bądź jam wykopanych w jasnej glinie calcowej.

Groby odsłonięte przez nas należą do typowych na tamtejszym terenie (dotychczas na nekropoli Tanais przebadano łącznie około 800 grobów ziemnych i kurhanowych). Są to proste jamy ziemne, w niektórych przypadkach z parapetami lub z niszami. Również ubóstwo inwentarza grobowego nie odbiegało od miejscowych standardów: proste naczynia gliniane, sprzączki i fibule, grociki strzał, lusterko, fragmenty noży żelaznych, gwoździe z trumien. Tylko w jednym grobie (nr 2) natrafiliśmy na dające się opisać drewniane pozostałości trumny. Z ciekawszych znalezisk spośród inwentarza grobowego wymienić należy: kadzielnicę sarmacką o bogatym, rzadko spotykanym ornamentem reliefowym, dobrze zachowane nożyce żelazne, pozostałości po rozbitej szkatułce. Szczególnie interesująca i rzadko spotykana na tym terenie jest gemma jednego z trzech pierścionków znalezionych *in situ* na palcach lewej dłoni zmarłego, pochowanego w grobie nr 2. Gemma wykonana jest z pasty szklanej i przedstawia Satyrę. Przy kilku grocikach strzał zachowały się resztki drewna topoli i brzozy (grób nr 5).

Jamy wyeksplorowane przez nas na badanym terenie były różnego kształtu (owalne, okrągłe lub nieregularne), o różnych przekrojach (prostokątne, lejkowate i dzwonowate) i o różnym przeznaczeniu (jamy zasobowe, doły śmietnikowe, jamy rabusiów). Głębokość jam była

także mocno zróżnicowana – od 20 cm do ponad 1 m. Jamy pochodziły z różnych okresów: najwcześniejsze mogą być z ostatnich wieków p. n. e., zaś najmłodsze z okresu panowania na stepach Chazarów. Są także jamy współczesne. Część jam mogła być rezultatem nietrafionych wkopów rabunkowych lub też stanowiła pozostałość po wydobywaniu gliny. Jamy pozbawione były interesującego inwentarza: niektóre, zwłaszcza te płytsze, wypełnione były popiołem z nielicznymi fragmentami kości (niektóre przepalone) i kilkoma niewielkimi fragmentami ceramiki. Wypełniskiem głębszych jam były ponadto kamienie różnej wielkości.

Najbardziej interesującą okazała się zadokumentowana przez nas, po raz pierwszy na tak dużą skalę na terenie Tanais, warstwa średniowieczna. Jest to poziom użytkowy, z którego kopano jamy o przeznaczeniu gospodarczym – prawdopodobnie do przechowywania płodów rolnych. Dookoła jam z tego okresu występuje bruk złożony z małych i średnich kamieni. Jednocześnie w zasypie jam spotykamy płaskie kamienie. Wydaje się, że służyły one do umacniania brzegów jam lub też stanowiły umocnienie czasowych schronisk typu jurta.

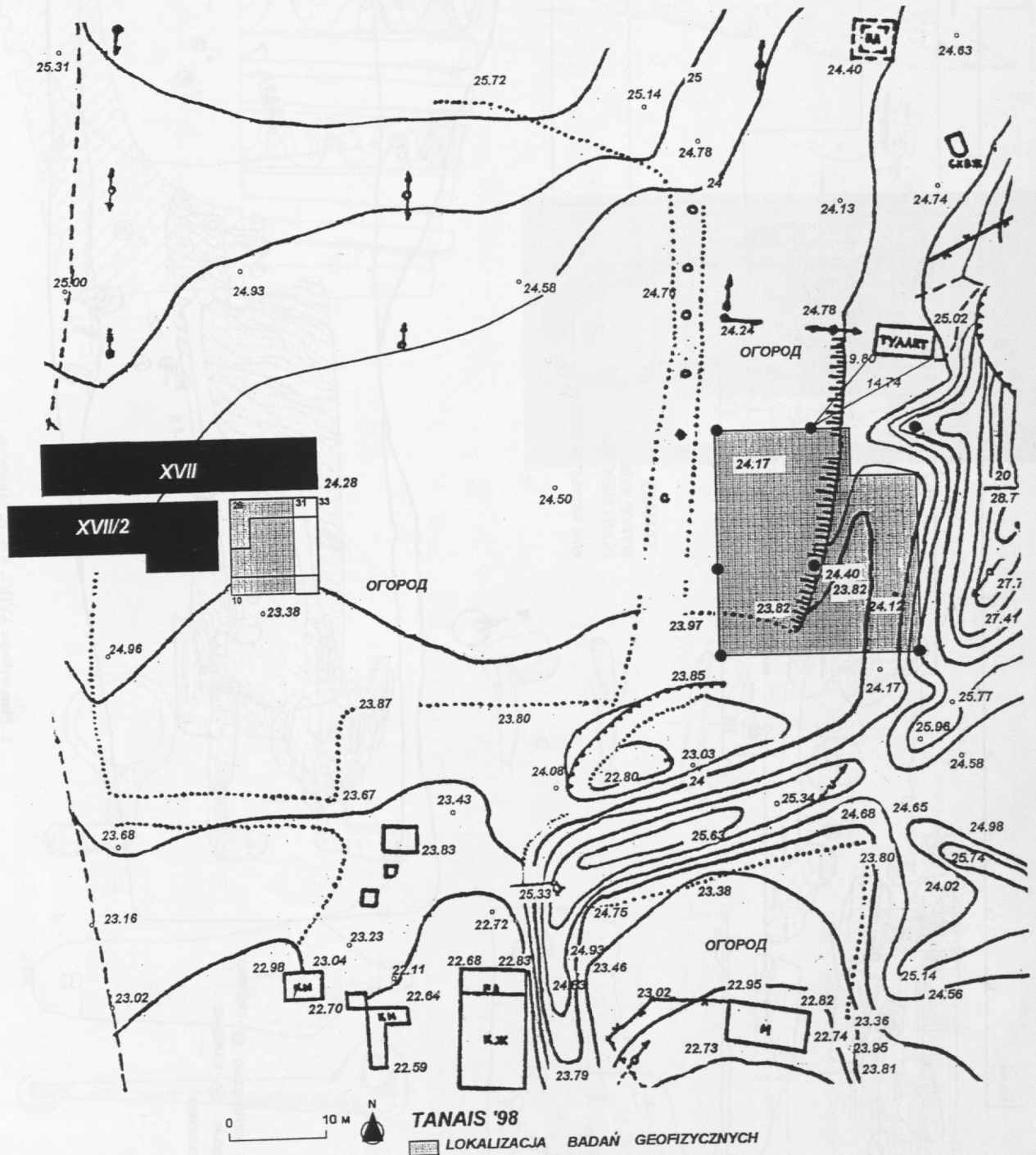
W średniowieczu powierzchnia użytkowa pokryta była warstwą lessu, poniżej którego zalegała zbita, twarda glina calcowa. Analizując profile wykopów stwierdziliśmy istnienie nachylenia gruntu z zachodu na wschód, co powoduje naturalne przesuwanie się warstw luźniejszych, le-

żących na calcu. Być może, głównym powodem takiego ukształtowania terenu jest istnienie na wschodniej granicy naszego wykopu wyrobiska gliny. Ruch ziemi w kierunku spadku był prawdopodobnie przyczyną rozerwania szkieletu z grobu nr 16, który to szkielet spoczywał w dwóch różnych środowiskach zasypowych: głowa przykryta była zbitą gliną calcową, zaś reszta szkieletu spoczywała w lessie. W trakcie kopania jamy nr 18 szkielet znajdował się na jej krawędzi, stąd brak kości lewej nogi a prawa kość udowa jest ucięta ukośnie. Linia cięcia odpowiada zarysowi brzegów jamy. W momencie odkrycia przez nas, szkielet przesunął się na wschód, czyli nasunął się na jamę na odległość ponad 20 cm.

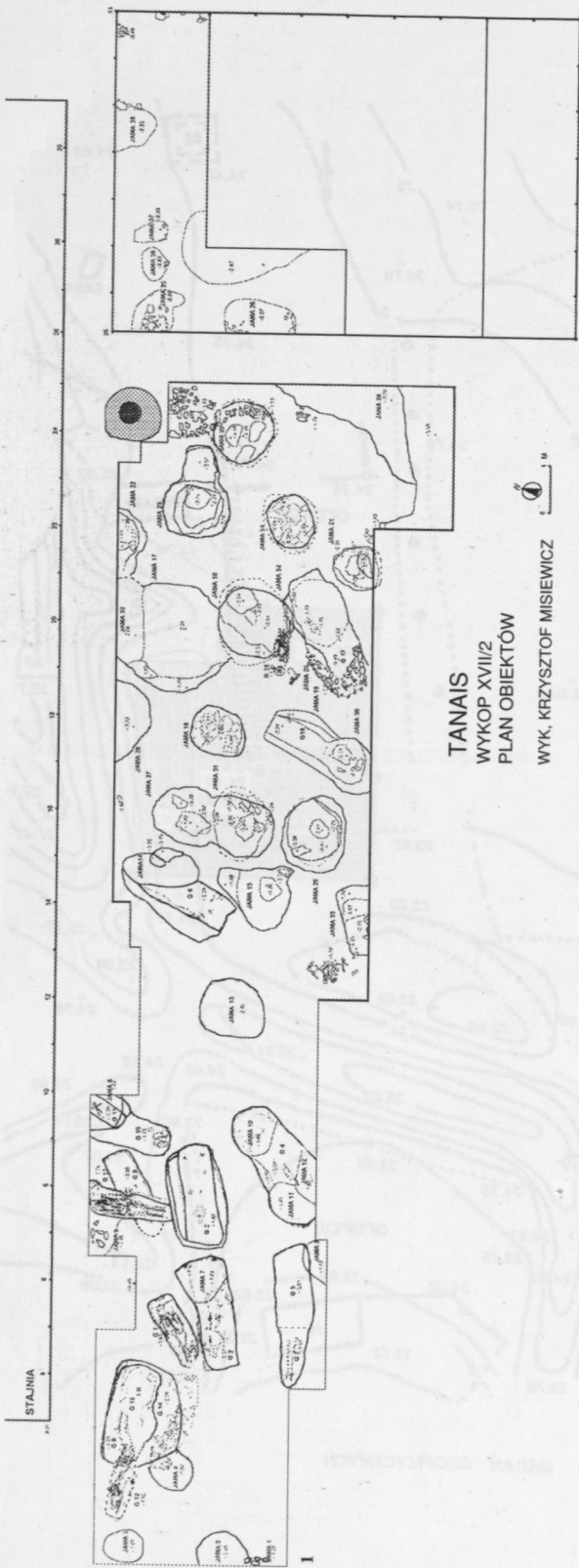
Wspomniane wyżej wyrobisko gliny powstało w czasie największego rozkwitu miasta – w pierwszych wiekach n.e. Dzięki zastosowaniu badań geofizycznych i możliwości natychmiastowej weryfikacji archeologicznej uzyskiwanych rezultatów, wypracowaliśmy szybką metodę „nieinwazyjną” poszukiwań pozostałych brzegów wyrobiska. Dzięki naszym badaniom stało się jasne, że prowadzenie prac wykopaliskowych w miejscach dobowania gliny jest bezcelowe, natomiast same krawędzie wyrobiska są obiecujące pod względem archeologicznym.

Mamy nadzieję, że dalsza współpraca polsko-rosyjska w badaniach antycznego miasta Tanais i jego *chory* będzie kontynuowana.

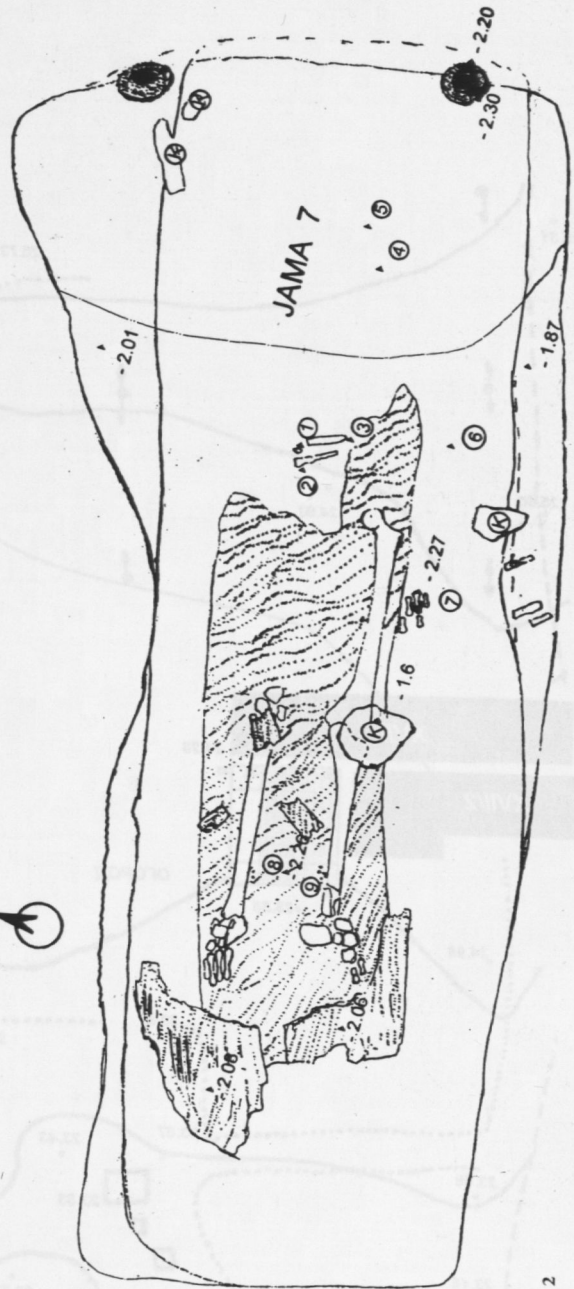

Mapa fragmentu zachodniej nekropolii Tanais z zaznaczonym terenem badań archeologicznych i geofizycznych. Rys. K. Misiewicz.

TANAIS
WYKOP XVII/2
PLAN OBIEKTÓW
WYK. KRZYSZTOF MISIEWICZ

TANAIS '96
WYKOP XVII/2

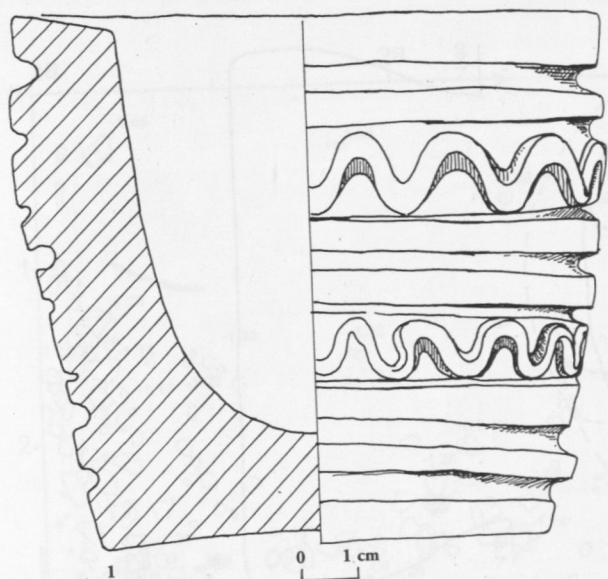
G 2

0 10 cm

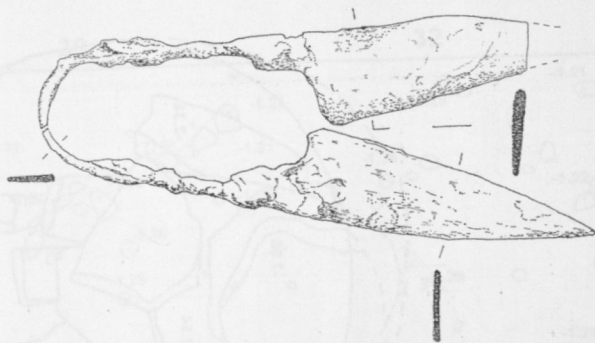
LEGENDA:

- ① - MUSZELKA
- ② - KOŚĆ
- ③ - KRZEMIEŃ
- ④ - PIERŚCIONKI
- ⑤ - MARMUR
- ⑥ - KAMIEŃ
- ⑦ - DREWNO
- ⑧ - PACIORKI

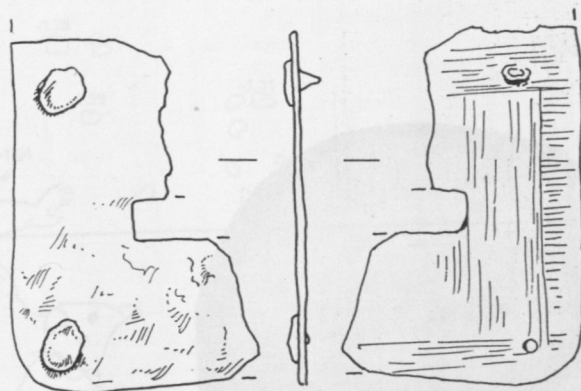
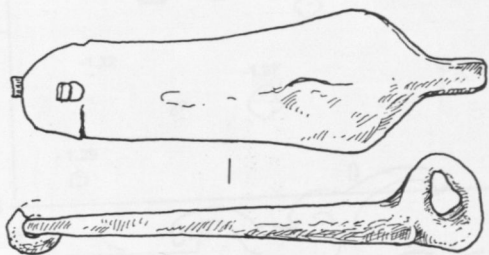
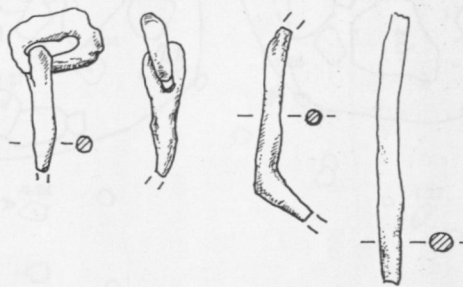
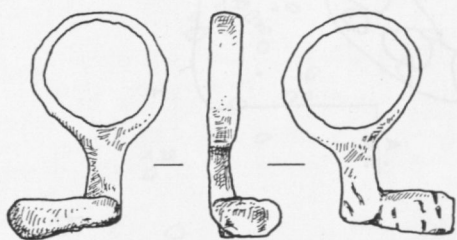
1. Plan wykopu XVII/2. Rys. K. Misiewicz.
2. Grób nr 2. Rys. K. Misiewicz.

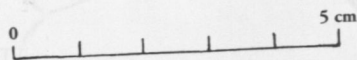
1

2

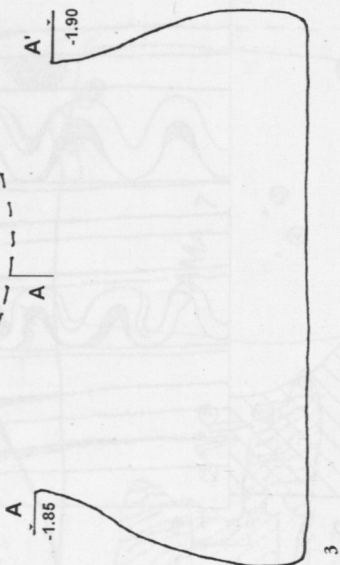
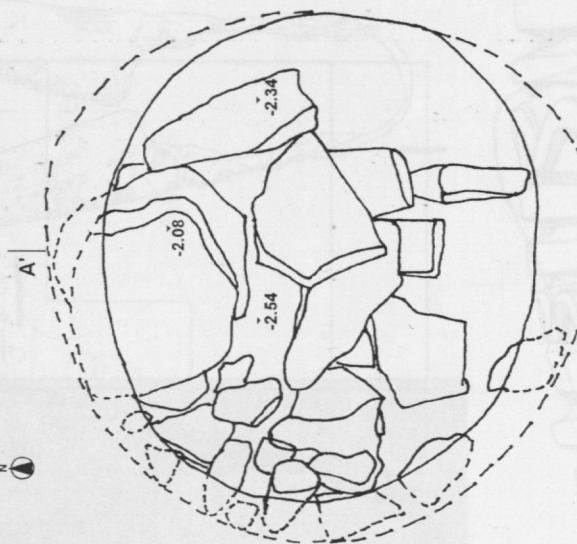
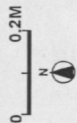
3

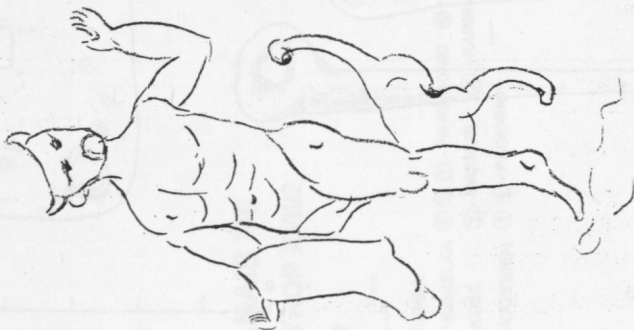
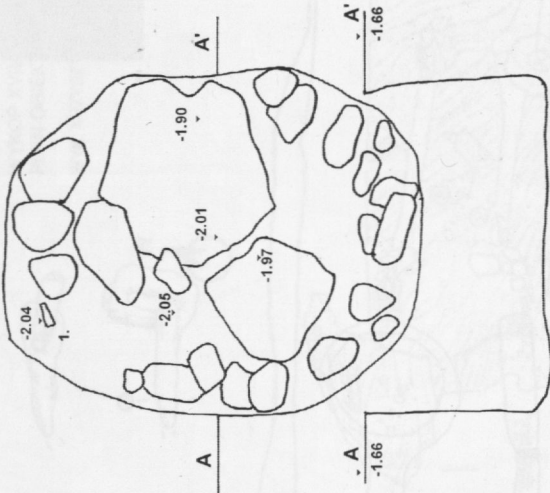
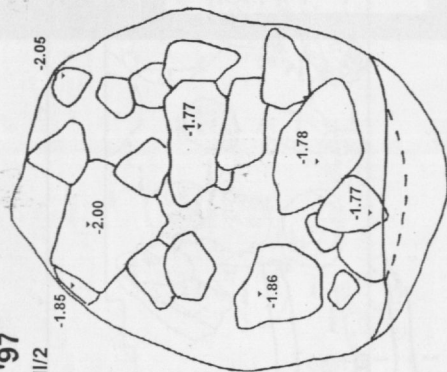
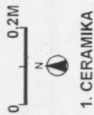
1. Kadzielnica sarmacka. Rys. N. Biespałaja.
 2. Nożyce. Rys. N. Biespałaja; fot. T. Scholl.
 3. Fragmenty okucia i zamku szkatulki. Rys. N. Biespałaja.

TANAIS '97
WYKOP XVIII/2
JAMA 24

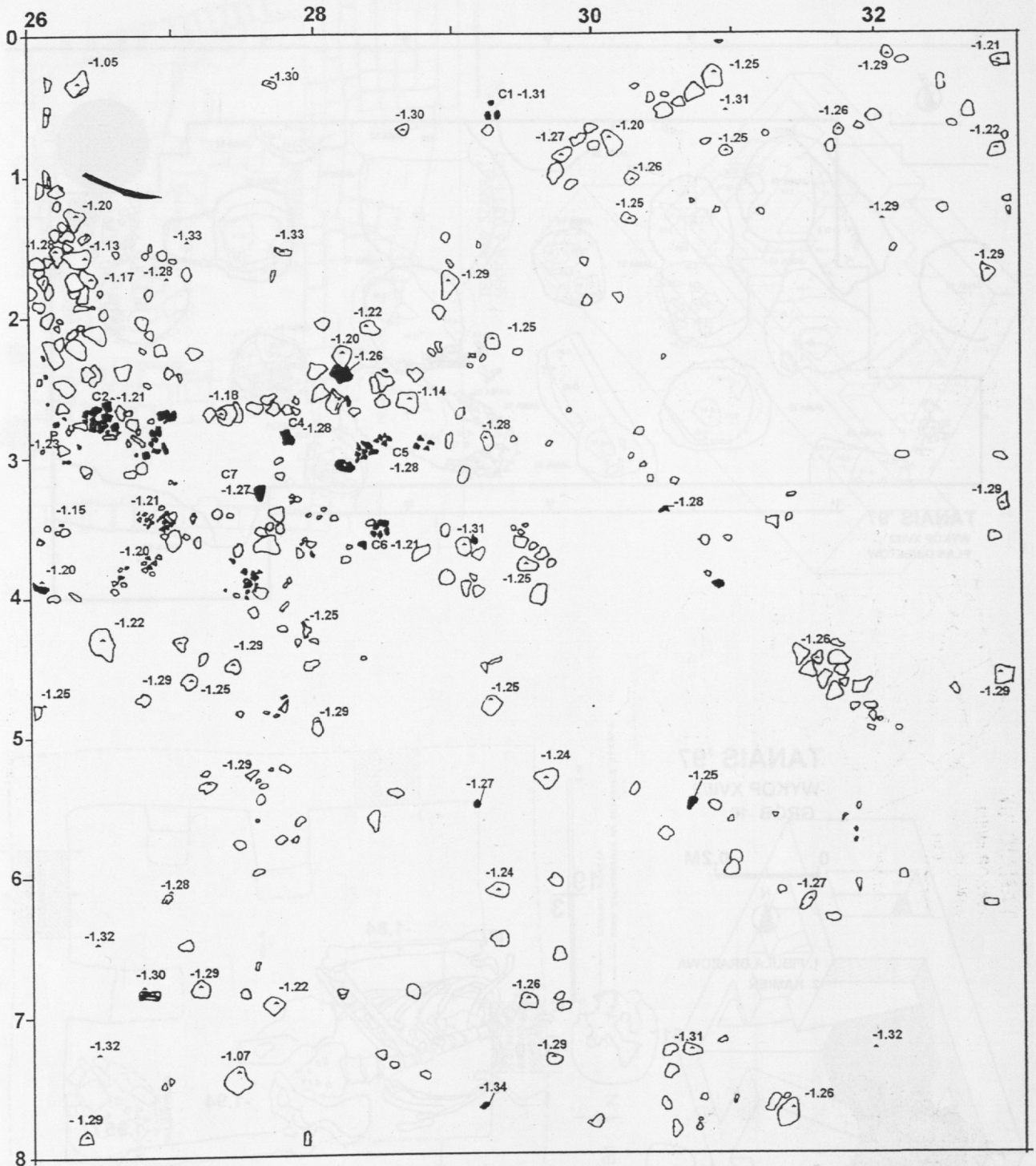
TANAIS '97
WYKOP XVIII/2
JAMA 16

1. Odcisk gemmy. Fot. M. Dąbski; rekonstrukcja przedstawienia - rys. A. Tomas.

2. Jama nr 16. Rys. K. Misiewicz.

3. Jama nr 24. Rys. K. Misiewicz.

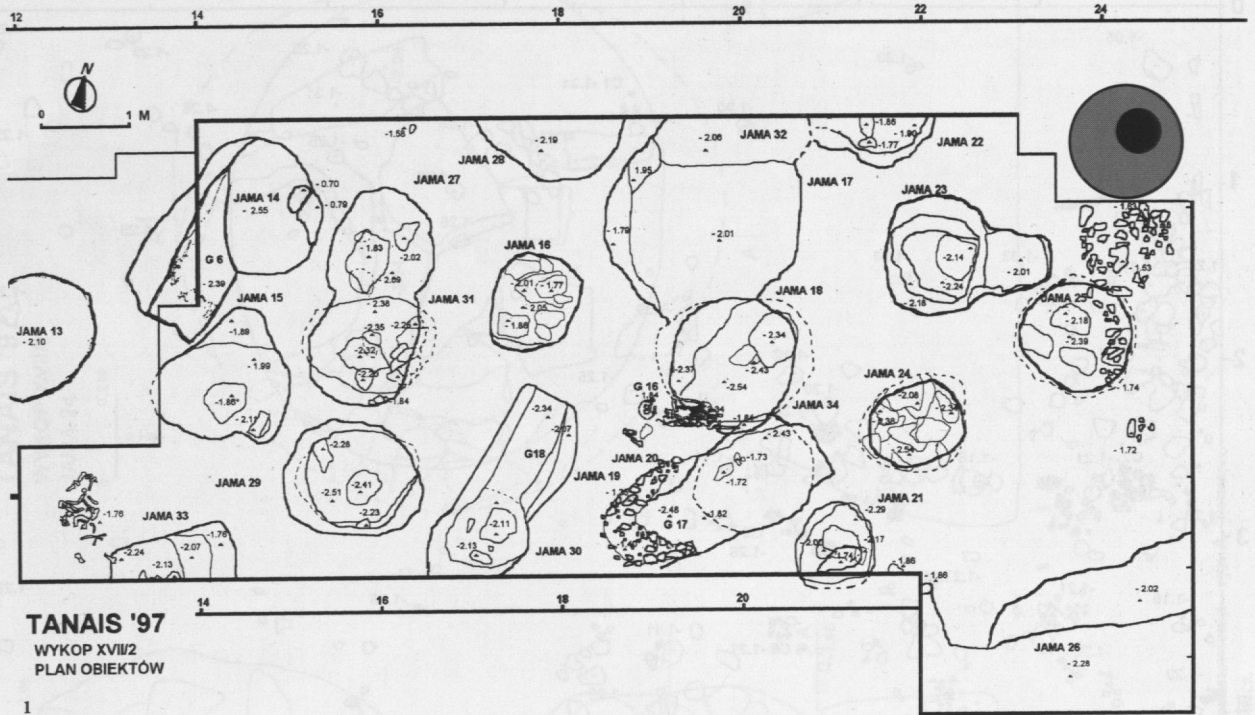
TANAIS '98
WYKÓP XVII/2
PLAN OBIEKTÓW

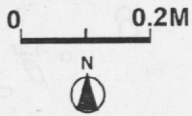
WYK. KRZYSZTOF MISIEWICZ
 8.07.1998

■ CERAMIKA   ▨ KOŚCI   ▩ KORZENIE

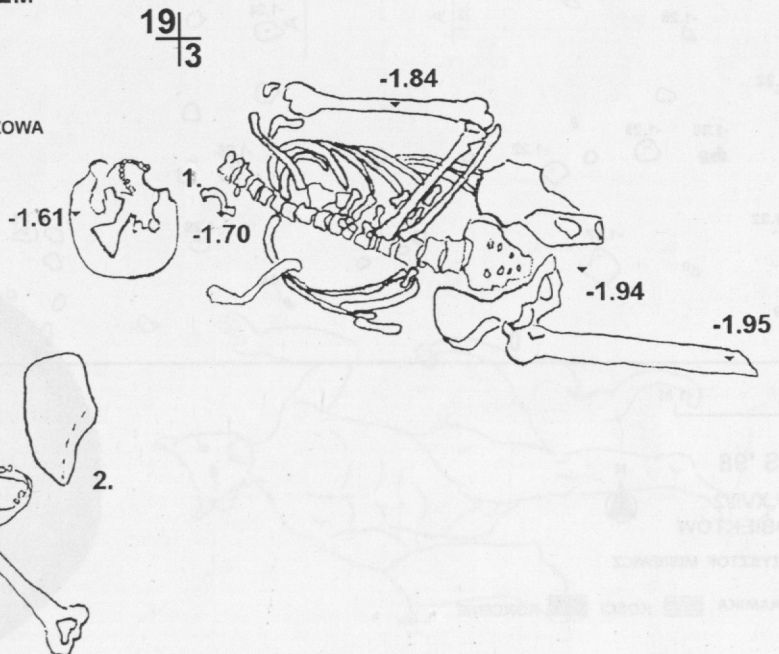

TANAIS '97
WYKOP XVII/2
GRÓB 16

- 1. FIBULA BRĄZOWA
- 2. KAMIEN

1. Plan wykopu XVII/2 w sezonie 1997. Rys. K. Misiewicz.
2. Grób nr 16. Rys. S. Naumienko.